

Eneboeren Peder Martin i Skjælhøje.

Af pens. Lærer *S. Mikkelsen Tønning* (†) i Hammerum.

Hjedding i Ølgod Sogn er bleven landskendt ved, at Danmarks første Andelsmejeri blev bygget der i 1882. Til Byen hører en Mose, som i Øst har en Hedebakke, Skjælhøje, der nu til Dels er opdyrket. Paa Bakken har der været 3 Kæmpehøje. Fra den midterste af dem har man — før Hegnsplantningerne kom frem — kunnet se 18 Kirker. I den ene Kæmpehøj skal der have boet en Bjergmand. Da min Fader (født 1796) var Dreng, vilde han i Forening med 11 andre Dreng, der om Efteraaret i Forening passede Byens løse Kreaturer i Grønningen i Hjedding Mose, prøve, om de ikke kunde drive Bjergmanden ud af Kæmpehøjen. De 12 Dreng tog hver sin Egekæp i Haanden og i højtideligt Optog drog de op til Højen, løb 12 Gange rundt om den, og den 12. Gang raabte de af deres Lungers fulde Kraft: „Bjergmand, Bjergmand binde — er du herinde — saa skal du ud med 12 Egepinde!“ Saa aabnede Højen sig, en lille sort Hund kom ud, og da Drengene troede, at Bjergmanden kom bagefter, løb de, alt hvad de kunde, tilbage til Byens Kreaturer. Siden har ingen prøvet at drive Bjergmanden ud, saa han er der nok endnu! —

Ved denne Kæmpehøj paa Skjælhøje kom *Peder Martin* til at bo det meste af sit Liv, og dér har jeg som Dreng besøgt ham mange Gange for at faa Lov til at se Billederne i hans store Billedbibel, der var i

Folioformat og indbundet i stærkt Læderbind. Det var hans kæreste Bog, og ikke enhver fik Lov til at blade i den. „Den er en Al. lang og $\frac{1}{2}$ Al. bred og vejer et Lispund (16 \mathring{A}),“ sagde Peder Martin.

Denne ensomme, velbegavede, gudhengivne Særling, en Hader af den officielle Kristendom og Folkekirkens Præster, *Peder Martin Madsen*, f. d. 15. el. 16. December 1801, var en Søn af Mads Kraasbjerg og Bartoline, Pastor Peder Høyers Datter i Aadum. Om hans Barndom har jeg intet hørt; men han skulde ikke have været Landmand, det duede han ikke til. Han skulde have været sat til Bogen, været Jurist eller saadan noget, for han vilde gerne disputere. Han blev gift med en mindre begavet, tunghørig Pige, Maren Pedersen. De kom ikke til at leve lykkeligt sammen, da en Del Aar var gaaet. P. Martin læste meget i Søren Kierkegaards Skrifter, og fra dem fik han den Mening, at det var bedre at leve ugift end gift. Livet blev derfor utaaleligt for hans Kone. Rigsdagsmand og Sognefoged Bollerup Andersen og Gaardmand Niels Peder i Ekknud (konst. Sognefoged under Rigsdagssamlingen) gik da op til ham for at tale ham til Rette. Men hvad sagde P. Martin til dem, da de begyndte paa at ville stifte Fred imellem ham og hans Hustru? „Hvad tænker I 2 Mænd paa? Troer I, at I kan rette det paa en $\frac{1}{2}$ Time, som jeg og Maren har prøvet at rette paa i de mange Aar, vi har været sammen!“ Tilsidst maatte Peder og og hans Kone skilles. Maren Pedersen, der var fra Østergaard i Lyne Sogn, flyttede saa til deres eneste Datter, der var Jordemoder i Grindsted, og der er hun sikkert død. De havde ogsaa en Søn, en flink Karl, Mads Peder, som kom med i Krigen 1848 og faldt. Ved Afskeden sagde hans Fader til ham: „Ja, Mads,

nu drager du bort, og jeg ser dig vist aldrig mere; men hvis du kommer mod Tyskerne, saa skal du ikke skyde paa dem, for at du ikke senere hen i Liv eller Død skal have det at angre, at du har slaaet Folk ihjel!" Saa tog han sin sorte Hat frem af Dragkisten og sagde til sin Kone: „Fæst det sorte Flor om den, for vi faar ikke Mads at se tiere!" Og det kom til at passe. Den sorte Hat med Flor om bar han 1 Aar, og naar nogen spurgte ham, hvorfor han bar Sørgeflor, svarede han: „Mads kommer ikke mere tilbage!"

Peder Martin og hans Kone begyndte deres Ægteskab paa et lille Sted i Havlund i Ølgod til 2 à 3 Køer. Men som sagt, Peder skulde ikke have været Landmand. Det forstod han ikke. Det varede da heller ikke mange Aar, inden han maatte sælge Stedet. Man fortæller, at Gødningen fra Køerne kørte han ud i en gammel Brønd, thi, sagde han, det er da umuligt, at „Skidt" kan gøre Marken godt. Da en Mand spurgte ham: „Hvor har du din Mødding?" svarede han: „Mine Køer sk.... ikke mere, end Hønsene skraber ud!" —

Da P. Martin kom fra Stedet i Havlund, byggede han sig en Jordhytte i Kanten af nogle Mergelgrave, Syd for Frøsiggaard, saa dybt i Jorden, at Spærtræerne kunde staa paa Jorden. Boligen var 5 Alen bred og 8 Alen lang. Nogle smaa Vinduer sad i Taget. En Gang førte skraat ned til Indgangen. Han antog, at det var lunere i en Jordhytte end i et Hus over Jorden. Om Vinteren satte det Vand ind i Hytten, og næste Sommer flyttede han saa op paa Bakken „Skjælhøje" og byggede sit Hus i Yderkanten af den mellemste Kæmpehøj. Huset var meget smalt og havde 3 Værelser i Flugt med hinanden. Døren var i den nordligste Husgavl. I Forstuen havde han (1868) paa begge Sider

af Indgangen sit Brændsel. I det mellemste Værelse stod der et langt Bord ved den østre Side. Ved Bjælken oven over Bordet hang et ladet Gevær med Knaldhætte paa. I det søndre Hjørne paa den vestre Væg var der aaben Skorsten med Dør for. Paa den nordre Side af Skorstenen var der en muret Kakkelovn med en Malmplade ud mod Stuen. Oven over Kakkelloven var der en Boghylde med „Omhæng“ for, hvor der fandtes:

1) Kristian den 4des Billedbibel fra 1632. 2) Alm. Bibel fra Slutningen af det 18. Hundrebaar. 3) Mormons Bog. 4) Pagtens Bog (Mormonernes). 5) Kr. Bastholm: Den naturlige Religion. 6) 1 Aargang af Vestjydsk Avis (heftet).

Det inderste Værelse mod Syd var Sovekammer. I Væggen mod Øst var der et lille Vindue saa højt i Muren, at han kunde ligge i Sengen og se, hvad der foregik i Marken. Ved Sengen fandtes et lille Bord, som var gjort fast med den søndre Vindueskarms Bundstykke. Paa Bordet var der fastgjort en Fælgskrue til hans Ur-magerarbejde. Ved Siden af Bordet var der redt Seng til hans Hund: en Fjæl paa Kant med Halm til Leje. Paa den vestre Væg var hans Hovedbogsamling; der fandtes foruden de Bøger, som dengang hørte til de „opvakte“ Bogsamling:

1) Den Guds Mand Dr. Morten Luthers rene og apostoliske Vidnesbyrd om Kristus med J. J. Rambachs Fortale o. s. v. oversat af K... P.... 1750. 2) Anvisning til at dø salig og frimodig. Gudelige Betragtninger, samlet af Luthers og andre lutherske Læreres Skrifter af J. O. Bang 1758. 3) Dr. Morten Luthers rene og apostoliske Lærdom, Arvesynden, Retfærdighed og Helliggørelsen — og Luthers kraftfulde Prædiken over Simeons Spaadom, udgivet paa Dansk af C. Or-

mann og Jens Kristensen, Maabjerg i Sahle Sogn. Holstebro 1850. 4) Oplysninger om Mormonsamfundet i Utah af P. Mejlhede 1863. 5) Kærnen af Geografien. 175 6) Thomboes Bibelhistorie. 7) Luthers Forklaring til Davids 45 Salmer. 8) Øjeblikket af S. Kierkegaard. 9) „Enten — eller“ af S. Kierkegaard. 10) En Mængde Smaabøger af og om S. Kierkegaard. 11) Smaabøger af Birkedal og Grundtvig. 12) Register til Bibelen af N. Sørensen Borbjerg. 13) Rejsen til Babylons Marked af M. Sommer. 14) Flere Smaabøger af Hans Jensen, Malersvend. O. s. v. o. s. v.

I alle disse Bøger læste han i sine ledige Øjeblikke, naar han ikke havde et gammelt Urværk, han skulde gøre i Stand, eller en Ting, der skulde loddes — for han var foruden Urmager ogsaa noget af en Blikkenslager — eller en Hare, der skulde skydes, eller en Taar Mælk, der skulde hentes ude i Sognet. Naar han gik ud til Folk, havde han gerne en lille Bog med af Kierkegaard eller Sommer. Saadant et lille Hefte havde han gerne i Kasketten. I den var der to Baand gjort fast i Pulden, saa at der nemt kunde stikkes en Bog ind. Ved Siden af den fastheftede Bog var der en lille Lomme til Brillerne. Naar han havde gjort et Stueur i Stand, fik han gerne et Rugbrød i Dagløn. I Huset, hvor han havde været, havde han gerne sat et eller andet Emne under Forhandling. For at begrunde sine Paastande maatte han engang imellem have Kierkegaards eller Sommers Bøger frem som Bevis for, hvad han havde sagt.

Som før sagt var hans Hus bygget i Siden af en Kæmpehøj for at ligge i Læ for Vestenvinden og for at have det lunere i Huset. I Vestjylland satte man dengang sit Brændsel i en Stak ved Siden af Huset

(„Tørklaad“). I en saadan Tørvestak vilde de yderste Tørv blive vaade af Regnen. Det indsaa han ogsaa, og for at beskytte de ydre Tørv gravede han en For- dybning ind i Højen, saa stor at Skægningen af Tørve- stakken kunde hvile paa Højens Overflade. Han troede, at her kunde Tørvene staa saa dejlig tørre. Men da Højen blev vaad af Regnen, blev Tørvene ogsaa vaade, og Peder maatte have dem ud til Tørring. Sit Brændsel gravede han selv, og det var saa akkurat, at ingen kunde gøre ham det efter. Men det tog ogsaa Tid for ham den halve Sommer.

Imellem Højen, hvori Huset stod, og den søndre Høj var der en Have, som var symmetrisk anlagt i alle Retninger. Midt igennem Haven var der en Gang med Tjørnehække paa begge Sider. Havediget var be- plantet med Tjørn, og indenfor var der to Rækker Fyr. Øst for Havegangen var der sat Kartoffler og Vest for Gangen Gulerødder, Kaalrabi og Kaal. Mellem Huset og den nordre Høj havde han et lille Stykke Rug. Det havde han en Mand til at pløje og saa, men Høsten forrettede han selv, da „ingen kan høste uden at slaa Kerner af, og det maa ikke ske, naar Gud har ladet det gro“, som han sagde. Mejekroge havde han ikke selv, men saa maatte han laane. Han troede da, at Gmd. Jens Hansens i Gaarde var de bedste, dem laante han. Men Dagen efter bragte han dem tilbage med de Ord: „Nej, dem kan jeg ikke bruge, for de slaar Kornet af, saa der bliver ikke noget til mig; — øde- lægge det selv vil jeg ikke; om Vorherre vil, det bliver hans Sag!“ Og dermed gik Peder.

Her paa Skjælhøje Bakke levede han, efter at Konen havde forladt ham, som Eneboer sammen med sin Jagt- hund, en Mynde. Da han blev spurgt: „Hvad hedder

din Hund, Peder?," svarede han: „Den hedder det, den er, og den er det, den hedder, den er flink og hedder Flink!“ Folk syntes nu ikke om, at han havde saa stor en Hund, da den drak ligesaa meget af den sammentiggede Mælk som han selv. Men det vilde han ikke høre noget om. „Den tjener sin Føde med Munden ligesom Præsterne," sagde han. Og det var der ogsaa noget om. I en Maaned fangede den Ildere for 20 Kr. Peder holdt meget af at gaa paa Jagt, og han kunde ogsaa nok lide, at andre gik, naar de selv havde et Køkken at hænge Vildtet op i. Spare sit Krudt og Hagel vilde han, naar han saa' Lejlighed dertil. Men engang kom han galt fra det. Der kom en Ræv ind imellem Tørvestakken, Huset og Højen. Ræven var altsaa i et Indelukke, og Hunden blev sat til at passe paa den i den „Smut“, hvor Ræven var kommen ind. Peder gik saa op paa Tørvestakken med en Sten i Haanden for at slaa Ræven ihjel. Men idet han kaster Stenen, bliver Hunden bange og løber sin Vej og Ræven bag efter. „Ja, saadan gaar det," sagde Peder, „naar man vil spare Krudt; havde jeg brugt min Bøsse, havde jeg fanget Ræven.“ Han holdt af at gaa paa Fiskeri, men det blev for strengt for ham paa hans gamle Dage; Benene vilde ikke rigtig lystre ham. „Det er mærkeligt," sagde han, „alle Folk klager ellers over, naar de bliver gamle, at Benene bliver saa stive, men mine bliver mere og mere bøjelige, jo længer jeg lever.“ Det var særlig i Knæledene, at han blev daarlig, saa de kunde bøjes til alle Sider. Tog han et for langt Trin, maatte han have Stokken til Hjælp for at trække Foden tilbage. Sin Mad lavede han selv. Da Niels Peder Jensens Kone i Vestkær spurgte ham, hvordan han kunde komme afsted med at lave Maden, svarede

han: „Har du hørt nogen, der har klaget?“ Nej, det skulde da være ham selv. Til Madlavning køber han alt undtagen Mælk. Brødet henter han i Lindbjerg Mølle, men det maa kun være halvbagt. „Ved den stærke Baging bager de Kraften af det,“ sagde han, „og Folk véd da, at Kernen er bedre end Skallen.“ Men det bedste, han kan faa, er nu Kringler og Sigtebrød („Kaag“). „Hellere mulet Kaag“, sagde han til min Moder, „saa det kan ryge ud af Halsen, end godt nybagt Rugbrød!“ Saa hægen var kan for Sigtebrød.

Saalænge Peder Martin selv ejede Hus, betalte han alting undtagen Mælk. Den tiggede han hos Naboerne. Det var først paa sine gamle Dage, han kom paa Fattiggården. De faa Penge, han tjente, kom ind ved at lodde Bliktøj for Folk, rense gamle Stueure, lidt ved Jagt o. s. v. Men da han blev hen paa Alderen, kunde han ikke rense sit eget Ur. Det maatte han have op til en rigtig Urmager, Fink, ved Ølgod Kirke. Men det fortrød han, da Urmageren tog fire-dobbelt Betaling, „fordi Djævelen fór i Urmageren,“ sagde Peder Martin. Sagen var den, at Urmageren havde samme Dag'faaet et Par Støvler fra Skomageren til 10 Kr., og da han ingen Penge havde, tog han fire-dobbelt Betaling af Peder Martin. — Rigtigt Bondearbejde med Skovl og Spade havde P. Martin ikke givet sig af med, siden han kom fra Stedet i Havlund. Jo, hans egne Hedetørv gravede han dog selv, da ingen kunde grave dem akkurat nok. Naar der gik Bud til ham i de yngre Aar om at gøre Pligtarbejde til Kommunen, som at være Haandlanger for Murerne eller deslige, svarede han: „Min Krop er ikke skabt til den Slags Arbejde. Vil Folk have Kirken gjort i Stand, maa de selv sørge for det, jeg kommer der aldrig.“ Nej, Peder gik ikke

i Kirke; om Helligdagene læste han i sin store Bibel eller andre gudelige Bøger, og da han havde en sjælden god Hukommelse, var han godt hjemme i sin Bibel og de Bøger, han havde læst af S. Kierkegaard; særlig kunde han citere længere Stykker af „Øjeblikket“, især hvad der angik Præsterne. Noget bestemt religiøst Stade havde han ikke. Han sagde, at der var noget godt ved alle Retninger, men man skulde vælge det, der stemte med det nye Testaments Kristendom. Han var en kritisk Natur og havde et skarpt Øje, særlig for Præsternes Fejl. „Dem i de lange Klæder,“ sagde han om dem, „skal vi vogte os for.“ Derfor kom han heller aldrig i Kirke, og Folk sagde om dem, der aldrig satte deres Fod indenfor Kirkedøren: „Han har nok Peder Martins Tro.“ Det var vistnok S. Kierkegaards „Øjeblikket“ og sekteriske Skrifter af Sommer og H. Jensen, der havde draget ham bort fra Menighedens Forsamling. Birkedal, der i hans Tid var Præst i S. Omme, og Grundtvig havde han dog lidt Respekt for, thi „de har lyttet til S. Kierkegaard, da han levede og arvet en Del fra ham.“ Men Grundtvig var alligevel ikke, som han skulde være, for S. Kierkegaard skal et Sted have brugt det Udtryk om ham: „Han er den værste Røver i Røverkulen!“ (Se Brevbæreren 1859 Nr. 4 og 5). Kirkebygninger kaldte han Afguds- og Horehuse, hvor Horkvinder bærer Børn frem til Daaben. Han forkastede Barsedaaen af samme Grund som Baptisterne „og forresten“, sagde han, „efterkommer Præsterne ved Daaben ikke Herrens Ord, naar han siger: „Dypper“ dem i Faderens, Sønnens o. s. v.“ Præsterne giver Børnene tre Sjat Vand over Hovedet, og det kalder de at døbe, se hvilken Gudsbespottelse, nej vogt Eder for dem i de lange Klæder, naar de saaledes fordrejer Herrens Ord.“

Naar Peder Martin kom i religiøst Oprør, brugte han stærke Udtryk og var ikke nem at disputere med, da han var saa vel hjemme i sin Bibel. Gik han aldrig til Alters? Jo, i sit Hjem. Han brugte Selvkommunion, naar han følte Trang, og brugte da Indstiftelsesordene ligesom i Folkekirken. Men i Kirke vilde han ikke, „det skulde da være for at vise sine nye Klæder, ligesom Vanekirkegængerne,“ sagde han. I en Samtale kunde han citere store Stykker af Bibelen, særlig af Johannes Aabenbaring. Den grundede han meget over og udtødede den efter bedste Evne; han mente i Aabenbaringsbogen at finde Hentydninger til S. Kierkegaard og den danske Statskirke, Napoleon m. m. Skønt han ikke hørte til noget bestemt Religionssamfund, kom han dog en Del i de opvæktes Hjem, men det endte for det meste i en Ordstrid for at faa andre til at dele hans Meninger. Ægteskab er han imod: „Det er bedre at være ugift end gift, naar man da kan leve Gud til Behag.“ Al Krig er han imod og ser paa det som Djævelskab. Alle Mennesker skal være Brødre og Søstre. I Krigen 1864 var han saa bange, at han knap turde ligge ene om Natten. Sin Jagtbøsse pakkede han ned, for at Tyskerne ikke skulde faa Mistanke til ham. Alligevel vilde han gerne læse Aviser og kom ned til mine Forældre for at læse „Ribe Amtstidende“ og „Dansk Folketidende“, som han somme Tider laante med hjem. — Da Pastor Buchholtz var Præst i Ølgod, vilde han prøve paa at faa Peder Martin retvendt i det kristelige og gik i den Anledning op til hans Hus i Skjælhøje. Præsten gik gerne i en lang Overfrakke og havde en stor Egekæp og en Merskumspibe med sig. Udenfor Huset møder han P. Martin. „Goddag“, siger Præsten, „De kender mig vel ikke?“ (Præsten vidste jo, han aldrig

kom i Kirke). „Jo, jeg gør endda,“ siger Peder Martin, „naar man møder en Mand i den Positur i en stor Overfrakke, med Merskumspibe i Munden og en stor Knortekæp i Haanden, saa behøver man ikke at spørge om, hvem det er, for saa er det Sognepræsten. Maa jeg spørge,“ blev P. Martin ved, „var det saaledes, Jesus sendte sine Apostle ud i Verden? Nej, han sagde: *Gaar* ud i al Verden; men nu siger Præsterne: *Kør* ud i al Verden med Overfrakke, Pibe og Stok og gør Folk til mine Disciple; og I gør det ikke for ingen Ting, I tager rigelig Løn i Form af Præstegaarde, Tiende o. s. v. o. s. v.“ Peder Martin holdt saa lang en Tale om Idealet af en Præst, at Pastor Buchholtz næsten ingen Ting fik sagt til ham. „Men der var meget sandt i det, Manden sagde,“ sagde Buchholtz, da han et Par Dage efter fortalte mig om sit Besøg og sin Samtale med P. Martin. Nej, Peder var ikke saa nem at give sig i Kast med, selv for en Præst. Peder kendte ikke alene sin Bibel men ogsaa Balles Lærebog. Det fik den lærde Pastor Brandt i Ølgod at vide, da Peter Martin engang kom ind til Præsten for at bede om Hjælp. Da svarede Pastor Brandt: „Ørkesløse Tryglere, som ikke vil arbejde, bør heller ikke have Føde!“ „Kast et Blad om, Hr. Pastor,“ sagde Peder, „hvad staar der? Naar din Næste er i Trang, skal du redeligen komme ham til Hjælp!“ Jo, han kunde sin Børnelærdom. — Peder Martin lagde godt Mærke til, hvad han læste. Høgsbros „Dansk Folketidende“ var det Blad, han syntes bedst om, fordi det ikke brugte ret mange fremmede Ord, brugte det svenske å og den ny Stavemaade. Første Gang, han saa' dette Blad nede hos mine Forældre, sagde han: „Hvad for noget! nu kommer det, jeg har tænkt paa i saa mange Aar, men som jeg ikke har sagt

til noget Menneske, fordi det ikke vilde faa nogen Betydning, naar en fattig Mand som jeg sagde det!“ Hvad han da havde opdaget? „Jo“, sagde han, „at Folk nu efter 6000 Aars Forløb har lært at stave rigtigt; nu stod det kun tilbage at komme til at *tale* ret.“ Ja, hvordan det da skulde være? „Saadan som der staar i Bibelen! den er Rettesnor for os Mennesker, men Folk er nu om Stunder vokset fra Bibelen, og det har vi de gode Naturforskere at takke for. De har bildt os ind, at Jorden løber rundt om Solen, og endda staar der i Bibelen det modsatte. Men de kan jo prøve paa at blive i det Spor, saa skal Vor Herre nok finde dem.“ De fleste Opfindelser giver han Djævelen Skyld for. Engang da jeg havde fortalt ham noget om Telegrafan og den elektriske Kraft, svarede han: „Bliver Naturforskerne saadan ved (med Opfindelser), tager de Magten fra Vor Herre!“

Peder kunde give mange rammende Svar. En Mand fra Strellev hentede et stort Læs Fisk fra Vesterhavet, og da han havde kørt hjemmefra meget tidlig om Morgen, blev han søvnig paa Hjemvejen og faldt i Søvn, saa Hestene passede sig selv. De gav sig til at æde af Græsset, der stod ved den meget dybe Vejgrøft. Vognen væltede, og den sovende Mand blev kvalt under Fiskelæsset. Vognen hvælvende over ham med Hjule i Vejret. Da min Moder fortalte Peder Martin denne Begivenhed, føjede hun til: „Det var endda sørgeligt, som den Mand kom af Dage, men dér var hans Tid nu kommen!“ „Nej“, sagde Peder, „dér var hans Tid ikke kommen, men det blev den. Det var ikke Vor Herres Vilje, at Manden skulde kvæles under et Læs Fisk; han skulde holdt sine Øjne aabne, saa var han ikke væltet.“ — En Juleaften kom han ind til mine

Forældre, efterat de var komne paa Aftægt. Jeg havde da faaet et Stueorgel og spillede og sang nogle Jule-salmer for ham. Han sad ret og frydede sig og vuggede sig i Tonerne med glædestraalende, taarefyldte Øjne. Min Moder kommer saa ind med en Tallerken skaaren Smørrebrød og byder ham. „Tak, Ane“, sagde han, „her er det, som det skal være, her er Føde baade for Sjæl og Legeme.“

Da Peder Martin paa sine gamle Dage ikke kunde sørge for sig selv, kom han paa Ølgod Fattiggaard, hvor han døde — omkring 1880. I 47 Aar har jeg været borte fra Ølgod Sogn og véd derfor ikke noget om hans sidste Leveaar. Derom maa en anden fortælle.
